

Терещенко Світлана Веніамінівна,

доцент кафедри освітології та педагогіки мистецтва
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького,
кандидат педагогічних наук
esfr08@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8037-1968>

Нестеренко Людмила Валеріївна,

аспірантка кафедри освітології та педагогіки мистецтва
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького
nesteludmila@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-7130-654X>

МИСТЕЦЬКИЙ АСПЕКТ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА-ПІДЛІТКА

Освітня реформа сучасних закладів загальної середньої освіти України перебуває в умовах глобалізаційних викликів і спрямована на підвищення якості освіти шляхом активного упровадження особистісно й компетентнісно орієнтованого навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти. Подана публікація присвячена визначенню змісту мистецького аспекту десяти компетентностей сучасного школяра-підлітка згідно з Концепцією «Нова українська школа». Автори розглядають ключові компетентності школярів (спілкування державною (і рідною у разі відмінності) та іноземними мовами, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова, соціальні й громадянські компетентності, ініціативність і підприємливість, загальнокультурна, математична, екологічна грамотність і здорове життя, вміння навчатися протягом життя) у світлі сучасних реалій і вимог Нової української школи; здійснюють аналіз специфіки формування ключових компетентностей на уроках мистецтва, надають аргументацію можливостей розвивального впливу мистецтва на формування особистості учнів підліткового віку. Авторами розглянуто особливості підліткового віку, ґрунтовно описується історія виникнення компетентнісного підходу в освіті, подається власне бачення проблем мистецької освіти, звертається особлива увага на методологічний інструментарій НУШ, який має у своїй основі заміну освітньої парадигми репродуктивного засвоєння знань, умінь та навичок на дитино-центричну педагогіку партнерства. Особлива увага приділяється здатності мистецтва впливати на комунікативні властивості учнів-підлітків, розкриття здібностей та обдарувань через мистецьку діяльність на уроках художньо-естетичного циклу, на креативне самовираження школярів у галузі культури засобами мистецької діяльності, їхні особистісні властивості до проявів ініціативності та підприємливості.

Ключові слова: ключові компетентності НУШ, мистецька освітня галузь, компетентнісний підхід, школярі-підлітки, загальноосвітня школа, уроки мистецтва.

© Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2024

© Терещенко С., Нестеренко Л., 2024

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Понад сотні років Україна бореться за право бути незалежною, розвинутою європейською державою. З 2022 р. наша країна

щодня зазнає зіткнень з країною-агресором, що призвело до погіршення фізичного і ментального здоров'я громадян, небезпеки життєдіяльності українців, руйнування їхніх будинків, адміністративних і навчальних закладів через воєнні дії

відбулися економічні виклики, що не змогли не торкнутися освітньої сфери.

Сучасні реалії української освіти, яка розвивається в умовах глобалізаційних викликів, набуває активного спрямування на активізацію пошуку шляхів для вирішення соціокультурних викликів, адаптацію освітнього середовища до безпечних умов здобуття освіти. Адже перебування здобувачів освіти в центрі воєнних подій створює небезпеку для забезпечення безперервного навчання.

Зазначене свідчить про те, що Україна протягом останніх трьох років зіткнулася з низкою серйозних викликів в освітній сфері. До вирішення освітніх проблем в умовах війни залучаються державні освітні платформи, спільноти українських освітян, міжнародні партнери. Значні зусилля керівництва нашої держави, Міністерства освіти і науки України демонструють високий рівень стійкості в надзвичайних ситуаціях, а також дотримання вимог до освіти, прописаних у нормативних державних документах.

Освітня реформа сучасних закладів загальної середньої освіти України спрямована на підвищення якості освіти шляхом активного впровадження особистісно й компетентісно орієнтованого навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти через формування у них набору ключових компетентностей, задекларованих в Законі України «Про освіту» та Концепції «Нова українська школа» [13].

Проблематика нашого дослідження актуалізується державним запитом, прописаним у освітньому документі «Концепція “Нова українська школа”», що була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 988-р від 14 грудня 2016 р. й активно впроваджена у навчально-виховний процес закладів загальної середньої освіти. Важливим для нас є осмислення методологічного підходу, на якому побудована Концепція НУШ, адже саме він став основою реалізації сучасних реформ загальної середньої освіти й вже майже 10 років втілюється у практиці українських закладів загальної середньої освіти.

Важливості у виконанні державних стандартів та Концепції НУШ набуває зміст мистецької освітньої галузі, зважаючи на те, що мистецька освіта являє собою галузь, спрямовану безпосередньо на розвиток творчих, художніх здібностей та обдарувань здобувачів освіти через залучення їх до мистецької діяльності у процесі навчання. Саме мистецька галузь освіти сприяє різнобічному самовираженню здобувачів освіти різними мистецькими мовами, розкриттю їхнього творчого потенціалу, розширенню асоціативно-образного мислення, формуванню здатності генерувати нові ідеї, бути креативним, відбуватися в житті як особистість. Науково обґрунтовано й доведено, що мистецька діяльність сприяє зміні світобачення, позитивно впливає на всі сфери життєдіяль-

ності. В Україні галузь мистецької освіти наразі сформувалась у цітку систему, що за горизонталлю охоплює всі освітні сфери (загальна, позашкільна, професійна й спеціалізована), а за вертикаллю — усі рівні: дошкільна, школа, вища школа, післядипломна освіта. Мистецька освіта допомагає формувати особистість, яка стає об'єктом творення культури в нашому суспільстві [3].

З огляду на зазначене нам варто звернути увагу на компетентності сучасних здобувачів освіти і дослідити мистецький аспект їхніх складових, адже вважаємо, що це надзвичайно важливо в навчанні та вихованні сучасного школяра-підлітка на компетентісно орієнтованому підході.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблема розвитку особистості через формування ключових компетентностей НУШ відображена в працях науковців різних галузей знань — психологів, фізіологів, мистецтвознавців.

Е. Зеєр, А. Маркова, О. Луговий, О. Савченко та ін. звертають особливу увагу на зміст компетентісного підходу в освіті та визначають у своїх роботах його основи. На мистецькому впливі на формування компетентностей наголошують Е. Ільєнков, Д. Богоявленська, В. Калінін, Я. Пономарьов, Н. Яременко та ін.

Важливість становлення особистості у підлітковий період, розвиток життєво необхідних умінь і навичок досліджують Л. Долинська, Р. Немов, Є. Рогов, О. Скрипченко, М. Яновський та ін.

Компетентісний підхід став методологічною та методичною основою модернізації загальної середньої освіти нашої країни. У своїх наукових доробках представники цього підходу (І. Бех, В. Болотов, Г. Данченко, М. Захарійчук, І. Зимня, О. Пометун, Ю. Присяжнюк, А. Хуторський та ін.) розглядають особливості його впровадження в практику навчання та виховання усіх галузей знань. Значну увагу вони звертають на вміння особистості після закінчення навчання застосовувати здобуті знання у житті та своїй практичній діяльності.

Проаналізовані дослідження і публікації за темою нашої статті свідчать про те, що проблема компетентісного підходу в освіті досить висвітлена науковцями, мистецтвознавцями й педагогами-практиками. Проте ми з'ясували, що існує проблема виявлення мистецького аспекту провідних компетентностей НУШ у формуванні успішної особистості школяра-підлітка.

Мета статті — визначити та розкрити змістові характеристики мистецького аспекту ключових компетентностей сучасних школярів-підлітків відповідно до Концепції «Нова українська школа».

Виклад основного матеріалу. Новий час вимагає нової особистості в суспільстві, а саме людини, яка не тільки володіє певними знаннями, але й здатна їх застосовувати на практиці, у повсякденному житті, креативно мислити та само-

стійно оволодівати новими вміннями й навичками. Особливого значення тут набуває правильно організована система освіти, яка відповідатиме викликам сьогодення, демонструватиме інноваційні погляди, заохочуватиме й мотивуватиме учнів бути успішними. На наш погляд, сьогодні варто звернути увагу освітянської спільноти на виховання школярів підліткового віку. Адже саме вони здатні при правильному підході до навчання оволодіти необхідними компетентностями сучасної успішної людини, тримати ракурс уваги на європейський рівень життя, стати ефективними у відновленні українського суспільства.

Досить багато дослідників, психологів, фізіологів звертається до вивчення підліткового віку як періоду, коли в дітей відбувається формування важливих особистісних якостей та пізнавальних процесів, що у майбутньому активно впливатимуть на успішність їхньої життєдіяльності.

Учені, психологи, педагоги-практики наголошують у своїх дослідженнях на тому, що підлітковий вік є одним із найважливіших етапів у людському житті, коли формується подальше становлення особистості. Цікавими для нас з цього погляду є праці Дж. Дьюї, М. Яновського, П. Кульчицької, Н. Матяша та ін. Науковці висловлюють думку про те, що освітяни повинні звертати особливу увагу на учнів, які перебувають на етапі підліткового дорослішання, адже вони переживають один із найскладніших етапів у своєму житті.

Хронологічні межі підліткового віку (за Т. Дуткевич) [2] охоплюють період від 11–12 до 14–15 років, хоча, якщо спостерігати за сучасними школярами, прояви підліткової поведінки можуть з'явитися і раніше. Основні особливості цього віку характеризуються довготривалим і часом складним для самих учнів та їхнього оточення процесом переходу від дитинства до дорослості. У цей період підліток активно переживає зміни на фізіологічному, моральному, емоційному, розумовому та соціальному рівнях. В українських дітей наразі цей вік ускладнений стресом від воєнних подій у країні.

Слід зазначити, що у підлітковому віці важливо організувати освітнє середовище підлітка таким чином, щоб дати йому змогу проявляти власні здібності та обдарування, використовувати особистісний потенціал для накопичення знань, умінь, вражень у навчальній діяльності, активізувати мотивацію до пізнання нового й цікавого, актуалізувати свідоме ставлення до застосування здобутих знань при розв'язанні навчально-пізнавальних завдань і викликів реальності, у якій вони вимушені перебувати.

У період підліткового дорослішання дитина усвідомлює себе як дорослу особистість. Підлітку байдужа думка рідних, він переосмислює систему цінностей, складає власне розуміння реальності. Поява відчуття дорослості як специфічного но-

воутворення самосвідомості є структурним центром особистості підлітка, якістю, у якій відображається нова життєва позиція у ставленні до себе, до інших, до світу в цілому.

Стресові стани, швидкий ріст, перепади настрою, гормональний збій, мутації голосу, фізіологічні зміни тіла та інші явища, що відбуваються із школярами на етапі підліткового дорослішання, негативно впливають на їхній психічний стан і посилюють вікову кризу. Більшість учнів 7–8-х кл. відчуває постійний психологічний дискомфорт, емоційну неврівноваженість, депресивність, що призводить до підвищеної тривожності та невпевненості у собі. Усе це зумовлює занижену самооцінку та розвиток комплексу неповноцінності. У результаті спостерігаються підліткові нервові зриви та зневіра у власні сили й можливості.

Л. Божович, фундатор психологічної думки, дослідниця вікової дитячої психології, стверджує, що підлітковий вік є складним і відповідальним періодом становлення особистості (період другого народження особистості), під час якого формується соціальна спрямованість і моральна свідомість (моральні погляди, судження, оцінки, уявлення про норми поведінки, запозичені у дорослих) [1].

У своєму дисертаційному дослідженні С. Терещенко значну увагу приділяє опису особливостей учнів підліткового віку. Вона звертається до праць багатьох визначних психологів та наводить їхні думки. Так, влучна цитата, зазначена в дослідженні науковиці, належить Д. Фельдштейну, який розглядає підлітковий вік як особливу фазу психічного розвитку особистості, важливий і складний етап переходу від дитинства до дорослості. Учений переконаний, що правильна мотивація до оволодіння необхідними для життя компетентностями може добре впливати на всебічний розвиток підлітка та його суспільно корисну діяльність [14].

Оновлені цілі у процесі реформування загальної середньої освіти України стали основою впровадження компетентісно орієнтованого навчального процесу в заклади загальної середньої освіти. Вони були ґрунтовно прописані в освітньому документі — Концепції Нової української школи, схваленій у 2016 р. й активно впроваджуваних у навчально-виховний процес закладів загальної середньої освіти з 2017 р.

Концепція НУШ побудована на компетентнісному й особистісно орієнтованому підходах, що стали основою реалізації сучасних реформ загальної середньої освіти, і спрямована на виконання Рекомендацій Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя». Поняття компетентності в освіті виникло як відповідь на важливе питання щодо розуміння

науковцями й освітянами того факту, що компетентність випускника загальноосвітнього закладу слід визначити як завдання освіти, яка має забезпечити можливість його самореалізації у суспільстві [5].

Саме в підлітковому віці найвищі психічні функції та пізнавальні процеси вже достатньо розвинуті й набувають вагомого значення для їх самовираження не лише у навчанні, а й у подальшому житті. Означене стає запорукою ефективності впровадженого в освіті компетентнісного підходу. У сьгоднішніх реаліях НУШ останній розглядається як інноваційна освітня технологія та позиціонується як провідний напрям у розвитку сучасної системи освіти [11]. Зважаючи на активне застосування компетентнісного підходу в сучасній освітній парадигмі, варто звернутися до його витоків і простежити еволюцію розвитку та змістовні аспекти впливу на навчальний процес. Саме в школі дитина має оволодіти основними компетентностями, а сучасний вчитель бути порадиником і заохочувати до такої праці.

Отже, у ході нашого дослідження спробуємо знайти відповіді на такі питання: що таке компетентність; якими ключовими компетентностями має оволодіти сучасний школяр згідно з НУШ; які компетентності пропонуються державними стандартами й чи можна виокремити мистецькі складові ключових компетентностей сучасного школяра-підлітка.

У довідкових, наукових та методичних джерелах термін «competentia» означає коло питань, у яких людина обізнана, має спеціальний комплекс знань та досвід їх упровадження у практику. За В. Луговим, компетентна особистість, має знання та здібності в певній галузі, які дають їй змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній. Компетентність є загальною здатністю, що базується на знаннях, досвіді, здібностях, цінностях, набутих завдяки навчанню. Вона не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості [8]. Своєю чергою, Г. Коджаспірова трактує цей термін як особисті можливості індивіда, що дають йому змогу брати участь у розробці певного кола рішень або розв'язувати питання самому, завдяки наявності відповідних знань та навичок; рівень освіченості особистості, який визначається ступенем оволодіння теоретичними засобами пізнавальної та практичної діяльності [7].

Нам дуже імпонує думка І. Зязюна, який розглядає компетентність у соціально-педагогічному контексті й зазначає, що вона належить до сфери екзистенціальної властивості людини та є продуктом її власної життєтворчої активності. Звичайно, ця активність ініціюється правильно організованим процесом освіти. У той же час науковець розглядає компетентність як властивість індивіда, що існує в різних формах — як високий

рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення), як деякий підсумок його саморозвитку, форма вияву здібностей тощо [4].

Порівнюючи результати навчання через компетентності, Г. Пометун ще у 2004 р. зазначала, що компетентність є інтегрованим результатом навчання, у результаті якого знання, уміння та навички існують у формі діяльності (реальної чи розумової) [10]. Ця думка є актуальною і сьогодні. Ми переконані, що компетентність має проявлятися у будь-якій діяльності індивіда й слугувати його успішності.

Ідеєю Концепції НУШ є організація шкільного простору, осучаснення закладів освіти, створення зручних умов для школярів, розробка життєво необхідних уроків для учнів, яскрава наочність із застосуванням комп'ютерних технологій, демократична форма проведення занять, залучення учнів і батьків до проектної діяльності.

Важливим аспектом Концепції «Нова українська школа» є спрямування вектора освіти на розвиток особистості школярів, надання їм можливості самовираження та формування життєво необхідних компетентностей.

Виокремлюють 10 ключових компетентностей НУШ:

- 1) спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовою;
- 2) спілкування іноземними мовами;
- 3) компетентності в природничих науках і технологіях;
- 4) інформаційно-цифрова;
- 5) соціальні й громадянські компетентності;
- 6) підприємливість;
- 7) загальнокультурна грамотність;
- 8) математична грамотність;
- 9) екологічна грамотність і здорове життя;
- 10) уміння навчатися протягом життя.

Завдяки набуттю цих компетентностей під час навчання учень може сміливо крокувати у доросле життя й мати змогу самоствердитися.

Специфіка нашої діяльності стосується мистецької галузі освіти. На уроці мистецтва підліток занурюється у світ вражень, кольорів, почуттів, спостерігає за мовою мистецтва, навчається висловлювати свої думки через художню діяльність. Унікальність впливу предметів мистецтва на особистість дитини закладена в самій його природі. Так, наприклад, коли ми роздивляємося живопис, то в одну мить можемо охопити й зміст картини, і почуття героїв та відчутти своє ставлення до сюжету твору. Саме можливість сприймати одночасно різні процеси є унікальним явищем, яке закладене в природі мистецтва. Якби художній образ, який утілює художник на своєму полотні, передавав письменник, то для цього останньому потрібно було б написати чимало тексту, а отже читач мав би витратити якийсь час на інтерпре-

тацію цього образу. І головне — усвідомлення тексту відбувається шляхом раціонально-об'язного сприйняття. Слово прокладає шлях до почуттів через раціональне усвідомлення. Музика, образотворче мистецтво мають унікальну властивість оминати раціональне сприйняття та вплинути на емоції і почуття людини за досить короткий час шляхом ірраціонального впливу (долучено емоційне, чуттєве сприйняття). Чим краще буде розвинута емоційна, почуттєва сфера особистості підлітка, тим краще на нього впливатимуть твори мистецтва.

Методично-грамотна побудова викладання мистецтва в закладах загальної середньої освіти обов'язково буде чуттєво відображатися і на рівні сприйняття та усвідомлення підлітками інших шкільних предметів. Ми глибоко переконані, що наші міркування будуть корисними не лише для вчителів мистецтва, а й педагогів різних галузей знань, адже мистецтво може об'єднувати різноманітні сфери людської діяльності й бути платформою самовираження підлітка на будь-якому уроці в школі. Тож розглянемо мистецький аспект ключових компетентностей сучасних школярів-підлітків.

На нашу думку, дуже важливо, щоби підлітки під час навчання усвідомлювали потребу в ефективному спілкуванні між собою, з учителем, з мистецтвом, з глядачами. Таку компетентність, як *спілкування державною (і рідною у разі відмінності) та іноземними мовами* ми об'єднали в єдину компетентність і розглядаємо як уміння підлітка вербалізувати свої думки й почуття, вільно виражати їх за допомогою художньо-творчої діяльності на уроці.

Дуже важливо навчити підлітка висловлювати свої міркування та погляди на предмет і зміст мистецтва, вербально аналізувати мистецькі явища й твори, уміти обґрунтувати власні думки, пояснювати свою позицію. Для цього дуже важливо розвивати мовні властивості школярів, впроваджувати різні методики вербалізації навчального процесу, мотивувати до активної мисленнєвої діяльності. Наголошуємо, що вчитель повинен зацікавити підлітків у тому, щоб вони читали різноманітну літературу не лише рідною, українською, мовою, а й іноземною (біографічні відомості про митців, театральні сценарії, оперні лібрето, мистецькі новини тощо). У кабінеті мистецтва варто створити мовний мотиваційний простір — сучасну мистецьку бібліотеку із інтерактивними панелями, електронними книжками, тезаурусом предмета.

На нашу думку, учитель не має нав'язувати підлітку власне розуміння мистецької мови, самовираження, інтерпретацію творів мистецтва у ході творчого процесу на уроці. Важливо вислухати думку учня, запропонувавши висловити його власну ідею, дати індивідуальне завдан-

ня або доручення. Дати нагоду виконати творче завдання, пов'язане із вербальним компонентом, у різних формах, наприклад усно або письмово, чи за допомогою мультимедійних засобів (аудіо, відеозвернення, блогерство, навіть просте голосове повідомлення). Усе це впливатиме на формування мовної комунікативної компетентності підлітка, яка дасть йому змогу в майбутньому вільно реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ — під час навчання, на роботі, удома, на дозвіллі.

Можна залучити учнів-підлітків до творчого мистецького спілкування з іноземними ровесниками, організувати комунікативні творчі містки, відеоконференції, обмін враженнями тощо. Важливо проводити бінарні уроки іноземної, української мови та літератури із мистецтвом, мистецькі вечори, артзустрічі, залучити до участі в пізнавальних артпередачах (шкільне радіо й телебачення). Таким чином можна розвинути мовну компетентність сучасних підлітків і дати їм здоровий поштовх до успіху в майбутньому. Для формування мовної компетентності мистецька діяльність на уроці має широкий простір.

Така ключова компетентність Нової української школи, як *математична грамотність*, на перший погляд може не відповідати специфіці уроків мистецтва і творчій діяльності. Однак при більш детальному вивченні значення цієї компетентності у житті людини, можна говорити про важливість першої і у творчому процесі на уроці та в роботі з підлітками. Якщо розглядати мистецтво з позиції точних наук, то можна стверджувати таке: у кожному виді мистецтва присутня математика. Точний і композиційний розрахунок музичних звуків різної тривалості сприяє появі нових мелодій. Композиційна точність, лінійна перспектива, точність розрахунку креслень — дасть змогу створити живописні, графічні, скульптурні твори та архітектурні шедеври. Правильність розрахунку коливання тіла при виконанні танцювальних рухів — теж своєрідна математика. І цей перелік можна продовжувати. Запропонуйте підліткам зробити автопортрет у графічній чи живописній або незвичайній техніці з використанням різнофактурних матеріалів — і відразу перед ними постане завдання правильного розрахунку пропорцій обличчя. Попросіть зімprovізувати мелодію — і от їм відразу в пригоді стануть музичний метр і ритм, знання з композиції та гармонії — предметів циклу музичної математики. Спробуйте з підлітками розучити хореографічну постановку до будь-якого свята — і знов математика — як правильно упорядкувати танцювальні рухи, як зробити композицію, розрахувати кількість рухів тощо. Тож можна сміливо говорити про мистецьку складову математичної компетентності та важливості її формування у школярів-підлітків.

Компетентності в природничих науках і технологіях також можуть формуватися у підлітків засобами мистецької діяльності. Тут можна проводити розвивальні заходи, де будуть присутні зв'язки мистецтва із природничими науками: природознавством, біологією, екологією та іншими галузями знань природничого циклу. Адже мистецтво — це відображення дійсності в художніх образах, і тому все, що зображено у творах мистецтва (картинах, поезії, музиці), є відображенням реальності засобами художньої мови. У цьому аспекті важливо навчити підлітків аналізувати твори мистецтва, проводити паралелі з реальними природними явищами та їх специфічним художнім зображенням, заохочувати до художньої спостережливості, участі в різноманітних тематичних заходах, до практики написання сценаріїв, до можливості створення творчих майстерень на свіжому повітрі, у цікавих наукових лабораторіях (наприклад, зробити скетчинг рослин або написати вірш про вітер, чи придумати загадки про звірів і виліпити їх з пластичних матеріалів тощо). Також можна запропонувати підліткам розробити цікавий мистецький проект, поєднуючи мистецтво й географію, під час якого вони зможуть долучитися до вивчення традицій народів світу, виконати музичні композиції, відтворити атмосферу свят, одягнутися в традиційні костюми різних національностей тощо.

Ми переконані, що описані вище й подібні мистецькі інтегровані проекти розширяють межі ерудованості підлітків, сприятимуть підвищенню їхньої природничої компетентності.

Завдяки поєднанню мистецтва з різними сучасними інформаційними технологіями в учнів-підлітків може активно формуватися *інформаційно-цифрова компетентність*, яка за існуючими освітніми стандартами передбачає впевнене та водночас критичне застосування можливостей комп'ютера для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією в навчально-виховному процесі, публічному просторі та приватному спілкуванні.

Реальність сучасних підлітків — світ медіа. Вони активно опановують різноманітні медіаресурси, використовують у повсякденному житті й навчальному процесі інтернет-матеріали та інформацію, користуються різноманітними налаштуваннями й можливостями гаджетів, постійно перебувають у віртуальному просторі. Для вчителів наразі важливо спрямувати час, який школярі-підлітки проводять у гаджетах, на користь останнім, замотивувати їх до пошуку цікавої та потрібної для їхнього особистісного розвитку інформації. Існує багато інтернет-застосунків, за допомогою яких можна оживити картини, побувати в галереях і музеях світу, артплатформи, на яких можна знайти безліч цікавої інформації, тематичні пазли, розмальовки, ігри тощо.

Тут важливо навчити учнів розуміти етичні правила роботи з інформацією, зауважити щодо важливості дотримання доброчесності, авторського права та інтелектуальної власності людей і митців, які викладають певну інформацію в інтернет, та навчити підлітків добирати правильний і корисний контент [15].

Така компетентність, як *підприємливість*, на наше переконання, є життєво необхідною для сучасних школярів-підлітків. Вони вже можуть розглядати себе з позиції власних уподобань і можливостей, знають, що для досягнення мети слід докласти зусилля, у змозі контролювати свої бажання. Ця компетентність передбачає у своїй основі вміння використовувати власний внутрішній потенціал для досягнення результату, несе особистісну здатність генерувати нові ідеї, проявляти власні ініціативи та втілювати їх у різноманітні мистецькі проекти. Така діяльність може допомогти підліткам підвищити свою значущість та допомогти самоствердитися у дорослому житті.

При формуванні підприємницької компетентності варто активізувати мисленнєву діяльність підлітків. Всі предметні галузі шкільної програми розраховані на формування і розвиток раціонального мислення. Це тип мислення, під час якого оптимальні рішення знаходяться, виходячи з порівняння набору фактів, а не на основі відчуттів або з емоційних поштовхів. Але існує ще ірраціональне мислення, яке розвивається в школі переважно завдяки мистецьким дисциплінам. До ірраціональних форм пізнання зараховують інтуїцію, уяву, фантазію, емоції, почуття, і саме вони розвиваються завдяки долученню учнів до мистецької діяльності, до вивчення мистецтва, як форми пізнання дійсності через почуття, настрої, емоції.

Коли йдеться про успішну сучасну людину, ми маємо на увазі насамперед наявність у структурі її особистості таких якостей, як креативність, гнучкість, вміння нестандартно розв'язувати поставлені завдання. Школярам-підліткам на уроках мистецтва необхідно оволодіти різними засобами художньої творчості, вони мають навчитися відчувати мову мистецтва для інтерпретації мистецьких творів. Саме через розуміння і відчуття мистецтва існує можливість кращого засвоєння нових знань, формування основних компетентностей школярів.

Портрет сучасного школяра-підлітка має відображати риси креативної особистості, яка у процесі навчальної діяльності в закладі загальної середньої освіти активно залучалася до мистецької діяльності та набула на уроках мистецтва необхідної мотивації для актуалізації власного творчого потенціалу. Адже саме креативність сприяє формуванню в підлітків інноваційної та підприємницької компетентності, що дасть змогу в майбутньому самореалізуватися через власні підпри-

емницькі проекти. Тож для розвитку зазначеної компетентності у школяра-підлітка слід застосувати методики формування ірраціонального мислення. Підлітки мають під час навчання здобути навичку мислити художніми образами, бути замотивованими до розвитку фантазії, почуттєвої сфери через мистецтво, для того щоб у будь-якій сфері життєдіяльності проявляти творчість, гнучкість мислення та ініціативність.

Тут має місце вмале керівництво творчим процесом на уроці з боку вчителя, адже підліткові амбіції можуть бути занадто високими й не відповідати рівню або змісту навчальної діяльності чи досліджуваній проблематиці. Педагог має бути для підлітків другом, підбадьорювати та заохочувати їх, спрямовувати увагу на важливе й корисне, навчити розставляти пріоритети, формувати досяжні цілі, йти до результату розмірковано, поступово, наполегливо. Такі умови для творчої ініціативи, можливість прояву підлітками самостійності, генерування ними широкого спектра ідей, підтримка й заохочення стануть важливим підґрунтям їхнього самоствердження у житті.

Засобами мистецтва та мистецької діяльності на уроці можна активно формувати *соціальні й громадянські компетентності*, що включають всі форми поведінки, потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, навчальному процесі, житті загалом. У ході спільної мистецької діяльності підлітки навчаються взаємодіяти з іншими учасниками творчого колективу, спілкуватися, домовлятися, розв'язувати конфлікти та працювати в команді. Це розвиває їхні соціальні навички та вміння.

Побудова програм з інтегрованого курсу «Мистецтво» для 7–9 кл. [12], зміст підручників з мистецтва [9] активно відображають вимогу освітніх стандартів для формування у школярів соціальних та громадянських компетентностей. Ми проаналізували існуючі програми й дійшли висновку про те, що більшість навчального матеріалу — це твори народного та професійного українського мистецтва, тематика навчального контенту й творчих завдань — патріотична, всі завдання націлені на розвиток уміння підлітків працювати в команді, у творчому колективі, на здатність попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів у творчій мистецькій діяльності. Побудова навчально-виховного процесу в закладі загальної середньої освіти на патріотичному й соціально-громадянському контенті, актуалізація і мотивування підлітків до слухання та виконання сучасних обробок народних мелодій, залучення до можливості прослуховування і перегляду високоякісних мистецьких зразків, спілкування з українськими митцями, участь у мистецьких багтах, патріотичних челенджах, різноманітних соціальних проєктах однозначно матиме ефективний вплив на формування соці-

альних і громадянських компетентностей підлітків й у майбутньому стане вагомим підґрунтям для демонстрування ними міцної громадянської позиції.

Екологічна грамотність і здорове життя — компетентність, яка активно формується на уроках мистецтва засобами мистецької діяльності. Важливо розвивати у підлітків здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя. Для підліткового віку характерне наслідування дій і вчинків, способу життя авторитетної для них людини. Сьогодні дуже модно приділяти увагу собі, здоровому способу життя і підлітки теж активно підтримують цей тренд. Навчальний заклад має пропагувати здоровий спосіб життя через танцювальне мистецтво та фізкультурно-естетичні гуртки, залучати підлітків до різноманітних активностей, створювати марафони здорового способу життя, надавати музичні плейлисти, під які можна виконувати комплекси фізичних вправ, або пропонувати учням створювати їх самостійно. Давати підліткам свободу в рухах під музику, мотивувати до самовираження через танець, до виплеску негативної енергії (ритмічний біт) через виконання ритмів на ударних інструментах. Звичайно, на уроках бажано активізувати рухову активність підлітків, залучати до виконання руханок, медитативних вправ на розслаблення, використовувати синтез мистецтв для рухової активності (наприклад, під музично-літературний супровід відтворювати довільні рухи, які за допомогою комп'ютерних технологій будуть проєктуватися на стіні у вигляді кольорових плям, тощо). Тож необхідно мотивувати підлітків до здорового способу життя, використовуючи розвивальний і життєстверджувальний потенціал мистецтва.

Загальнокультурна грамотність як ключова компетентність НУШ активно формується засобами мистецтва та сприяє здатності підлітків розуміти твори мистецтва, порівнювати їх, аналізувати, висловлювати свої ідеї та почуття за допомогою різноманітних видів мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, досвід, синтезувати їх з науками й різними галузями знань. Це допомагає школярам-підліткам збагачувати власну ерудованість, розширювати межі світосприйняття через мистецтво, поповнювати знання з культурних особливостей свого народу й народів світу, вміти аналізувати, порівнювати й розуміти контекст і значення мистецьких творів.

Загальнокультурна компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного самовираження інших людей. У навчально-виховній роботі з підлітками на уроках мистецтва пропонуємо виховувати в учнів зацікавленість мистецькими напрямками і стилями, діяльністю аматорських та професійних майстрів різних видів мистецтва.

Ми вважаємо, що розвинута загальнокультурна компетентність сприятиме ерудованості та всебічній розвинутості школярів-підлітків, зробить їх цікавими у спілкуванні, надасть їм можливість вибору професії у майбутньому, замотивує до яскравого, сповненого подорожей і пригод життя.

І остання ключова компетентність — *уміння навчатися протягом життя*. Ця здатність належить до сфери особистісного пошуку себе й своєї значущості у світі. Важливо навчити підлітків бути замотивованими до пошуку нової інформації та процесу засвоєння нових знань протягом життя, завжди бути на часі, уміти аналізувати події з точки зору їхнього впливу на людину та її можливості, бути зацікавленим до постійного оновлення та набуття нових вмінь і навичок, прояву організаторських ініціатив, будувати свою власну навчальну траєкторію, оцінювати себе й результати свого навчання і, звичайно, бути людиною, яка не зупиняється в особистісному розвитку, а постійно вдосконалюється, шукає нові можливості, розвивається і навчається.

Формування у навчально-творчому процесі уроків мистецтва такої компетентності, як уміння навчатися протягом життя, стимулює підлітків до розвитку творчого мислення та самовираження засобами мистецької діяльності, активної самореалізації в мистецьких проєктах. Учні навчаються самостійно приймати рішення, розробляти ідеї та втілювати їх на практиці, активізувати власні вподобання і знання у творчий процес на уроці, забезпечувати високий рівень особистісного ставлення до мистецтва, що в майбутньому обов'язково допоможе їм відбутися як цікавим, творчим, успішним особистостям, знайти себе у світі різноманітних професій, бути затребуваними на ринку праці та вміти цінувати свою самість.

Висновки. Підсумовуючи викладений у статті матеріал, зауважмо, що компетентнісний підхід у роботі зі школярами-підлітками ґрунтується на відображенні в структурі особистості учнів досліджуваної вікової категорії тих результатів мистецької навчально-виховної діяльності, яка сприятиме формуванню знань, вмінь і навичок, що виявлятимуться у сформованих особистісних якостях підлітка, таких як витривалість, комунікаційність, самостійність, ідейність, ерудованість, сміливість до артсамовираження, прагнення до навчання протягом життя.

Під час викладу матеріалу нами була здійснена спроба визначити основну роль мистецького аспекту у формуванні ключових компетентностей сучасного школяра-підлітка, який полягає у здатності мистецтва впливати на комунікативні властивості учнів-підлітків, розкриття їхніх здібностей та обдарувань через мистецьку діяльність на уроках художньо-естетичного циклу,

на креативне самовираження у сфері культури засобами мистецької діяльності, на їхні особистісні властивості до проявів ініціативності та підприємлихості.

З огляду на зазначене нами подано мистецький аспект десяти ключових компетентностей НУШ, де всі компоненти навчальної діяльності мають сприяти формуванню у школяра основних компетентностей шляхом аналізу й розуміння мистецьких творів, інтеграції мистецтва з іншими предметами.

З'ясувавши вікові показники та психологічні особливості школярів у період підліткового віку, можна говорити про складність цього етапу в їхньому житті, який, з одного боку, характеризується зовнішніми й внутрішніми перевтіленнями, наявністю психологічних проблем і може проявлятися у особистісній невмотивованості до навчання, комплексах у самовираженні й творчому прояві, психосоматичних виявах агресії та стресу, а з іншого, у великих можливостях і потужних ресурсах до особистісного розвитку через навчання. Перед освітянами постає потреба шукати шляхи мотивації підлітків до навчальної діяльності через формування ключових компетентностей НУШ та розкриття особистих можливостей учнів через мистецький аспект запропонованих державними освітніми стандартами результатів навчання, винайти цікаві грані компетентностей сучасного школяра та активно впливати на їхній розвиток, використовуючи потенціал мистецтва.

Всі компоненти навчальної діяльності мають сприяти формуванню у школяра основних компетентностей шляхом сприймання, аналізу й розуміння мистецьких творів. Перед сучасною школою стоїть проблема винайти способи реалізації зазначеного вище й підготовки освітян до роботи в цій сфері. Організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти на компетентнісному підході із застосуванням розвивального потенціалу мистецтва, незважаючи на форму здобуття знань відповідно до реалій сьогодення (офлайн, дистанційна, синхронна, асинхронна тощо), дасть змогу майбутнім випускникам школи успішно вирішувати життєві проблеми, долати виклики долі, бути успішними й самоствердитися в житті, майбутній професії, повсякденних справах. На наше глибоке переконання необхідно запровадити у перспективі пошук або власне створення освітніх програм, у яких робитиметься акцент на мистецькому змісті компетентностей сучасного школяра.

Подальші перспективи нашого дослідження полягатимуть у винайденні методики формування мистецького аспекту ключових компетентностей НУШ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божович Л. Особистість і її формування в дитячому віці. *Енциклопедія практичної психології*. URL: <https://tinyurl.com/27rvbssm>
2. Дуткевич Т. Дитяча психологія. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
3. Значення мистецької освіти в сучасному світі: особливості навчання, вплив на здобувачів та її зв'язок з культурною дипломатією. URL: <https://mcsc.gov.ua/>
4. Зязюн І. Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості*: моногр. / за ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.
5. Ключові компетентності для навчання протягом життя. URL: <https://op.europa.eu/>
6. Концепція Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/>
7. Коджаспірова Г.М., Коджаспіров А.Ю. Педагогічний словник. URL: <https://library.socionic.info/pedagogiichnij-slovník>
8. Луговий В. Освіта, навчання, інформація, компетентність: канонізація понять (теоретико-методологічний дискурс). Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. С. 11–16.
9. Підручники з мистецтва. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/>
10. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: К.І.С., 2004. С. 66–72.
11. Прищенко О. Компетентнісний підхід як система інновацій. URL: <https://vseosvita.ua/library/kompetentnisnij-pidhid-ak-sistema-innovacij-371217.html>
12. Мистецтво. Модельні програми для 5–6 і 7–9 класів НУШ. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83197/>
13. Нормативно-правові документи галузі освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/>
14. Терещенко С. Розвиток креативності підлітків на інтегрованих уроках музики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2018. 250 с.
15. Терещенко С.В., Кузнецова Я.Ю. Компетентнісний підхід як особливий спосіб залучення підлітків до музично-хореографічної позакласної діяльності із використанням синтезу музичного та хореографічного мистецтва. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 1 (19). С. 1316–1324.

Svitlana Tereshchenko, Liudmyla Nesterenko

THE ARTISTIC ASPECT OF KEY COMPETENCIES OF TODAY'S ADOLESCENT STUDENTS

The educational reform in contemporary institutions of general secondary education in Ukraine, amidst global challenges, is aimed at improving the quality of education through the active implementation of personal and competency-oriented learning, upbringing, and development of students. This publication is dedicated to defining the artistic aspect of ten key competencies of today's adolescent students, as outlined in the "New Ukrainian School" concept.

The authors examine students' key competencies (communication in the state and native languages, if different, and foreign languages; competencies in natural sciences and technology; information and digital literacy; social and civic competencies; initiative and entrepreneurship; general cultural, mathematical and environmental literacy, and the ability to learn throughout life) in light of the modern realities and requirements of the New Ukrainian School. They analyse the specifics of forming key competencies in art lessons and provide an argument for the developmental potential of art in shaping the personality of adolescent students.

The authors explore the characteristics of adolescence, thoroughly describe the history of the competency-based approach in education, present their own views on the challenges in arts education, and pay special attention to the methodological tools of the New Ukrainian School. This includes shifting from an educational paradigm of reproductive knowledge acquisition to a child-centered pedagogy of partnership. Particular attention is given to the capacity of art to influence the communicative abilities of adolescent students, to reveal talents and abilities through artistic activities in the aesthetic arts curriculum, and to foster creative self-expression in cultural activities, along with personal attributes such as initiative and entrepreneurship.

Keywords: key competencies of the New Ukrainian School, art education sector, competence approach, adolescent students, secondary school, art lessons.

REFERENCES

1. Bozhovych, L. (1968). Osobystist i yii formuvannia v dytiachomu vitsi [Personality and Its Formation in Childhood]. Entsyklopediia praktychnoi psykholohii [in Ukrainian]. <https://tinyurl.com/27rvbccm>
2. Dutkevych, T. (2012). Dytiacha psykholohiia [Child Psychology]. Navchalnyi posibnyk, Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Znachennia mystetskoï osvity v suchasnomu sviti: osoblyvosti navchannia, vplyv na zdobuvachiv ta yii zviazok z kulturnoiu dyplomatiieiu. (2024). [The importance of art education in the modern world: peculiarities of education, influence on students and its connection with cultural diplomacy]. [in Ukrainian]. <https://mcs.gov.ua/>
4. Ziazun, I. (2006). Estetychni zasady rozvytku osobystosti [Aesthetic Principles of Personality Development]. Mystetstvo u rozvytku osobystosti: monohrafiia za red., peredmova ta pisliamova N. H. Nychkalo, Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
5. Kliuchovi kompetentnosti dlia navchannia protiahom zhyttia [Key competences for lifelong learning]. [in Ukrainian]. <https://op.europa.eu/>
6. Kontsepsiia Nova ukrainska shkola [The Concept of the New Ukrainian School]. [in Ukrainian]. <https://nus.org.ua/>
7. Kodzhaspirova, H., Kodzhaspirov, A. (2005). Pedahohichni slovnyk [Pedagogical Dictionary]. [in Ukrainian]. <https://library.socionic.info/pedagogichnij-slovník>
8. Luhovyi, V. (2011). Osvita, navchannia, informatsiia, kompetentnist: kanonizatsiia poniat (teoretyko-metodolohichni diskurs) [Education, Training, Information, Competence: Canonization of concepts (theoretical and methodological discourse)]. Kyiv: Publishing house of Dragomanov Ukrainian State University, pp. 11–16 [in Ukrainian].
9. Pidruchnyky z mystetstva. [Art textbooks]. [in Ukrainian]. <https://pidruchnyk.com.ua/>
10. Pometun, O. (2004). Diskusiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhdou v ukrainskii osviti. Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy [Discussion of Ukrainian teachers on the issues of introduction of competence approach in Ukrainian education. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].
11. Prishchenko, O. (2020) Kompetentnisnyi pidkhdid yak systema innovatsii [Competence Approach as a System of Innovations]. [in Ukrainian]. <https://vseosvita.ua/library/kompetentnisnij-pidhdid-ak-sistema-innovacij-371217.html>
12. Mystetstvo. Modelni prohramy dlia 5–6 i 7–9 klasiv NUSh. (2024). [Art. Modular programs for 5–6 and 7–9 NUS classes]. [in Ukrainian]. <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83197/>
13. Normatyvno-pravovi dokumenty haluzi osvity Ukrainy. (2024). [Regulatory and legal documents regulating education in Ukraine]. [in Ukrainian]. <https://mon.gov.ua/>
14. Tereshchenko, S. (2018). Rozvytok kreatyvnosti pidlitkiv na intehrovanykh urokakh muzyky [Development of creativity of teenagers in integrated music lessons]. Dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv [in Ukrainian].
15. Tereshchenko, S., & Kuznetsova, Ya. (2024). Kompetentnisnyi pidkhdid, yak osoblyvyi sposib zaluchennia pidlitkiv do muzychno-khoreorafichnoi pozaklasnoi diialnosti iz vykorystanniam syntezy muzychnoho i khoreorafichnogo mysttstv [A competent approach, as a special way of involving teenagers in musical and choreographic extracurricular activities using the synthesis of musical and choreographic arts]. *Bulletin of Science and Education*, 1(19), 2024, Kyiv: Vydavnycha hrupa «Naukovi perspektyvy» / Publishing Group “Scientific Perspectives” [in Ukrainian].